

УДК 811.161.2'38

Інна Коломієць
(Умань, Україна)
e-mail: innaosvita@mail.ua

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛІНГВОСМИСЛОВОГО АНАЛІЗУ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розкрито особливості техніки виконання лінгвоаналізу художнього тексту як важливого чинника в процесі фахової підготовки майбутнього вчителя-філолога. Вироблена лінгвістична стратегія інтерпретації творів художньої літератури визначає своєрідність індивідуально-авторського світосприйняття та узагальнення дійсності на засадах комплексного підходу до вивчення системи образно-виразових засобів художньої словесності. Дослідження вербалізації художнього світу здійснюється з позицій лінгвостилістичного аналізу, який дозволяє встановити естетичну і смислову значущість окремих елементів мовної структури, визначити функціональну роль актуалізованих у контексті одиниць.

Ключові слова: змістова інформація, конотація, лінгвістична інтерпретація тексту, лінгвоаналіз тексту, лінгвостилістичний аналіз, образ-символ, поетичне світосприйняття, художній текст.

Коломієць І. Інтерпретація художественного текста сквозь призму лингвосмыслового анализа: теоретические основы и практическое измерение исследования.

В статье раскрываются особенности техники выполнения лингвоанализа художественного текста как важного фактора в процессе профессиональной подготовки будущего учителя-филолога. Лингвистическая стратегия интерпретации произведений художественной литературы определяет своеобразие индивидуально-авторского мировосприятия и обобщения действительности на основе комплексного подхода к изучению системы образно-выразительных средств художественной словесности. Исследование вербаллизации художественного мира осуществляется с позиций лингвостиллистического анализа, который позволяет установить эстетическую и смысловую значимость отдельных элементов языковой структуры, определить функциональную роль актуализированных в контексте единиц.

Ключевые слова: содержательная информация, коннотация, лингвистическая интерпретация текста, лингвоанализ текста, лингвостиллистический анализ, образ-символ, поэтическое мировосприятие, художественный текст.

Kolomiets I. The interpretation of a literary text through the prism of linguistic analysis: theoretical foundations and practical survey of the research.

The article reveals the peculiarities of the technique of linguistic analysis of a literary text as an important factor in the process of professional training of the future teacher-philologist. The linguistic strategy of the interpretation of works of fiction determines the peculiarity of the individual-author's world perception and generalization of reality on the basis of an integrated approach to the study of the system of artistic means.

The object of the research is the poetry by L. Kostenko. On this material an attempt has been made to decode the hidden content information according to the author's ideological plan. The study of the verbalization of the artistic world is made from the standpoint of linguistic-stylistic analysis, which allows to establish the aesthetic and semantic significance of individual elements of the linguistic structure, to determine the functional role of the the units in the context. The originality of writing is traced on the basis of the originality of the work's form, that consists in the specific use of the vocabulary-phraseological means of the linguistic integration of the text, the production of the connotation of the word, the character of the symbolization of figurative means of language, in particular of functional-semantic constructions and idiosyncrastic methods of the author.

Keywords: *content information, connotation, linguistic interpretation of the text, text analysis, linguistic-stylistic analysis, image, symbol, poetic world perception, literary text.*

Важливим чинником професійного становлення студента-філолога є високохудожнє слово, яке духовно збагачує мовну особистість, формує й утверджує її гуманістичний світогляд, морально-ціннісні ідеали та переконання.

Витлумачення й вивчення мови тексту – явище складне й багатовимірне. Через призму цілісності сприйняття художнього твору як результату мовленнєво-творчої діяльності людини (автора), що вербально втілений у тексті, та глибоке розуміння творчої манери автора, як носія неповторності його мовної особистості й смислової наповненості тексту, формується усвідомлення системної єдності його образної структури, різнорівневої цілісної організації мовних одиниць з певною стилістичною домінантою. Це дає можливість майбутньому словеснику не тільки засвоїти ідейно-художній зміст, виражений у слові, а й розвивати здатність спостерігати над словом, його образно-естетичним перетворенням, правильно інтерпретувати змістову інформацію, розуміти підтекст, відтворювати недоказане, давати власну оцінку прочитаному, адекватно авторському задуму, ідеалу, що реалізується в художньому образі.

Теоретичним підґрунтям фахової підготовки майбутнього вчителя-словесника, зокрема формування його текстової компетенції, а у світлі сучасних лінгвометодичних учень компетенція трактується «як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), які формуються відповідно до певних предметів і процесів, забезпечують можливість виконувати поставлені завдання і досягати мети в професійній діяльності» [4, с. 54], постають лінгвістичні стратегії дослідження художнього тексту, розкодування його змістового наповнення через словесну форму вираження на засадах комплексного підходу до його вивчення лінгвістичними методами стилістики. Саме з позицій лінгвопоетичних та ідіостилістичних (вивчення авторського стилю) ознак вербалізації світу, «що зосереджуються на закономірностях

використання словесних одиниць, моделюванні особливостей художньо-образного мовомислення, функціюванні слова в специфічних синтаксичних конструкціях і текстових репрезентаціях. Із цього погляду системний підхід до аналізу мови твору враховує об'єктивну мотивацію ресурсів індивідуального стилю письменника, цілісність наукового пізнання тексту, вплив на авторське слово традиційних естетичних норм, вироблених художньою практикою народу» [9, с. 87–88].

Праці провідних сучасних учених, зокрема Н. Л. Дащенко, С. Я. Єрмоленко, Т. А. Єщенко, І. М. Кочан, М. П. Крупи, Л. І. Мацько, В. Я. Мельничайка, М. І. Пентилюк, М. Я. Плющ, Л. І. Шевченко, становлять науково-теоретичну базу проведення лінгвостилістичного аналізу художнього тексту, який *має на меті* виявити систему образно-виразових засобів, тобто експресем і стилістем, за допомогою яких здійснюється художнє осмислення та узагальнення дійсності, і передбачає відповідь на питання: *чим і як* створюється оригінальність літературного твору. Досить часто зміст, який вкладає автор, і зміст, який сприймають читачі, не збігаються, не завжди є адекватним розумінням прочитаного. Урівноважити цей процес і *покликаний лінгвосмисловий*, тобто *лінгвостилістичний аналіз тексту*. Такий аналіз дозволяє встановити художню і смислову значущість окремих елементів мовної структури, визначити функціональну роль актуалізованих у контексті одиниць.

Значні напрацювання в царині лінгвістики тексту, його лінгвістичного аналізу, який призначений «показати ті мовні засоби, за допомогою яких подається ідейно-емоційний зміст літературного твору» [7, с. 388], розкривають прикладний характер нашого дослідження, уможлиблюють лінгвістичну інтерпретацію творів художньої літератури «як авторської вербалізованої свідомості, де текстові репрезентації змодельовано відповідно до світогляду та мовної картини світу» [9, с. 87].

Концептуальні засади мовної підготовки в цілому, сучасні тенденції шкільної освіти спрямовані на системність текстової діяльності мовців, що визначає особливості організації їхньої роботи з текстом як своєї форми існування твору, його фіксації елементами знакових систем, продуктивне застосування компонентів лінгвоаналізу під час вивчення української мови і літератури в школі та зумовлює помітне місце останнього у процесі професійної підготовки студентів філологічних спеціальностей у вищих навчальних закладах.

Необхідність застосування методики лінгвоаналізу, його місце і роль у підвищенні ефективності навчально-пізнавальної діяльності учнів, у збагаченні їхнього мовного та загального розвитку на уроках рідної мови неодноразово обґрунтовано доводили своїм науково-методичним доробком вчені-лінгводидакти, а саме: І. І. Ковалик, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк, М. Я. Плющ та ін. Слушною і переконливою стосовно

сказаного, на наш погляд, є думка Т. Д. Гнаткович, яка стверджує, що лінгвоаналіз тексту в єдності його змісту і форми «допомагає школярам ґрунтовно усвідомити мову як засіб формування й формулювання думки, розвиває в них увагу до мовних одиниць, явищ і понять, спостережливість, уміння вслухатися в слово, формує естетичне й етичне сприйняття мови, виховує прагнення до точності в слововираженні, виразності, образності власного мовлення, до збагачення свого лексико-фразеологічного запасу, намагання додержуватися норм під час використання мовних одиниць різних рівнів системи» [1, с. 104].

Зазначене актуалізує важливість нашої практичної розвідки, *мета* якої полягає в з'ясуванні індивідуально-авторського поетичного світосприймання та світовідтворення, зокрема осмислення сенсу буття через особисті світоглядні орієнтири письменника, його духовно-естетичні цінності, та визначенні особливостей вербальної репрезентації заявленого, тобто специфіки використання мовних засобів, породження конотації слова, характеру символізації образних засобів мови, своєрідності форм функціонально-семантичних конструкцій та ідіостилістичних прийомів автора.

Під ретельним поглядом інтерпретатора художнього тексту декодується імпліцитний зміст поезії Л. Костенко «На світі можна жити без еталонів ...», позначений глибоким філософським осмисленням явищ людського буття та вміщує глибоко символічний підтекст – у світогляді кожної конкретної людини неодмінно криється щось нове, індивідуальне, що породжує неповторність, оригінальність висловленого про зміст, сенс буття.

Світоглядно-ціннісні орієнтири людини в поезії Л. Костенко традиційно виражаються через ключовий образ-символ *очей (зіниць)*, що увійшов у культурний простір національної свідомості і «несе значний внутрішній зміст, пов'язаний передовсім із уявленням про око як про дзеркало душі, як про орган, що найповніше відбиває внутрішній стан людини» [5, с. 169–170].

В аналізованому вірші окреслюються світоглядні парадигми, згідно з якими образ дійсності вибудовується залежно від особливостей бачення й сприйняття особистості:

*На світі можна жити без еталонів,
по-різному дивитися на світ ...*

Невиразний контраст заявлених поетичних строф загострює в нашій образній уяві певне протиставлення поглядів на життя, різне світобачення. Духовний світ людини відбиває її світоглядні позиції та ідеали і вбачається крізь призму дій та вчинків кожного.

Різні світоглядні орієнтири сконцентровані в певних образах і поетико-синтаксичних конструкціях. Морально-етичні принципи

втілюються через образно-контекстуальну структуру прихованої антонімії у поетичних рядках:

[дивитися] ... *широкими очима,*
з-під долоні,
крізь пальці,
у кватирку,
з-за воріт.

Градаційна побудова однорідних виразових елементів тексту здійснюється за принципом послідовного спадання, послаблення їх смислового значення та зниження емоційно-експресивної оцінки з додаванням кожного наступного компонента фігури, що різко змінює стилістичний ефект висловлювання.

Графічно виокремлені словесні комплекси зосереджені навколо смислового центру поезії – вербального символу *очі* (із синонімією *зіниці*) як відбитка людської душі, втілення її внутрішнього єства.

Семантичні глибини художньо переосмислених стрижневих фрагментів віршового тексту лягають в основу його образності й цілком підпорядковані авторському задуму. Вони вміщують додаткову значеннєву («змістовно-концептуальну») інформацію, яку ми витлумачимо так: у зображенні «широких очей» втілюється «людська чистота й непорочність; ясність і відкритість душі». Негативний ореол наступних словесних комплексів із потенційною дієслівністю «дивитися» продукує зображення поетесою регресу людської моралі, домінування матеріального над духовним, деградацію одвічних людських цінностей. Авторська словесна формула *з-під долоні* – позначає «здатність людини щось приховати; бути нечистим на душу»; одиниця фразеологічного зразка *крізь пальці* – розвиває значення «свідомо не звертати уваги на що-небудь недозволене, навмисне не помічати чогось недозволеного в чийх-небудь діях, вчинках» [10, с. 235], себто закривати на все очі, робити вигляд, що не помічаєш чого-небудь непорядного, недозволеного, відступати від морально-етичних цінностей.

Лексичні утворення *у кватирку*, що декодує значення «примітивний кругозір, обмежений людський світогляд», та *з-за воріт*, з актуалізованою семантичною ознакою «відчуженість, віддаленість від еталону духовності», завершують пейоративний ряд словесних конструкцій семантичного обсягу «втрата, відсутність позитивних духовних характеристик, моральних цінностей людини». Прояв антонімії не кількісно, а якісно, за семантичною багатоплановістю, смисловою ємністю наскрізних словесних комплексів, які несуть значне експресивне навантаження, розкриває глибину змістового наповнення поезії, увиразнюючи домінуючі світоглядні позиції ліричного героя.

Проблематика твору – особливості розуміння й сприйняття світу людиною, осмислення її як особи, що є втіленням високих інтелектуальних і моральних цінностей, узагальнено експлікується в рядках, що відображають загальнолюдські світоглядні канони та ідеали:

*Від того світ не зміниться нітрохи.
А все залежить від людських зіниць –
в широких відіб'ється вся епоха,
у звужених – збіговисько дрібниць.*

І поетеса має рацію: що відбивається в наших очах, залежить від того, з яких позицій ми дивимося на світ, і це не байдуже для формування суспільної свідомості людини, крізь яку вона сприймає, осмислює й оцінює навколишню дійсність як світ свого буття і діяльності, визначає й сприймає своє місце й призначення в ньому.

Гіперболічне перенесення з конотацією широкомасштабності бачення світу – *відіб'ється вся епоха* – з опозицією до надмірно применшеного – *збіговисько дрібниць*, продукуючи приземленість, обмеженість світосприйняття, посилюється словесним оточенням контекстуальних протиставлень *в широких – у звужених*, які в загальномовному плані не є антонімічними парами через неповноту ознаки протилежності. Вираження авторської позиції – презирство й осуд до ницості вчинків певних категорій людей – зреалізовується знижено-оцінною конотацією дериваційної форми семантики збірності – *збіговисько*.

Таким чином виявлена та лінгвістично інтерпретована система образів на рівні лексико-фразеологічних засобів мовної інтеграції тексту художнього твору розкриває його ідейно-авторську настанову – збереження людської гідності, відданості етичним ідеалам, кодексу честі й моралі.

Виконання типових аналітичних завдань із синтезуючою ланкою дослідження, різноманітних тренувальних вправ з елементами застосування методики лінгвоаналізу тексту сприяє досягненню різнобічної мети. Це й зміцнення інтелектуальних сил і здібностей мовців, виховання в них пізнавальних інтересів, і розвиток саморефлексії, збагачення їх не тільки науковою, але й іншою інформацією – культурологічною, морально-етичною, країнознавчою тощо, розширення їхнього світогляду, забезпечення всебічного, комплексного розвитку, формування активності і гнучкості мовомислення, а відтак – удосконалення власного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гнаткович Т. Д. Лінгвістичний аналіз тексту як засіб реалізації компетентнісного підходу до навчання української мови // *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. Вип. 52. Херсон: Вид-во ХДУ, 2009. С. 101–106.
2. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посібник. Київ: Академія, 2009. 264 с.
3. Калашник В. С. Людина та образ у світі мови: вибрані статті. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. 368 с.
4. Коваль В. О. Теоретичні і методичні засади формування професійної компетентності майбутніх вчителів-філологів у вищих педагогічних навчальних закладах: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 / Національна академія педагогічних наук України, Інститут вищої освіти. Умань, 2013. 623 с.
5. Кононенко В. І. Символи української мови: монографія. Івано-Франківськ: Плай, 1996. 272 с.
6. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посібник. Київ: Знання, 2008. 423 с.
7. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: посібн. для студен. філолог. спеціальн. вищ. навч. закл. Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. 496 с.
8. Ліна Костенко: навчальний посібник-хрестоматія / ідея, упорядкування, інтерпретація творів Григорія Ключека. Кіровоград: Степова Еллада, 1999. 320 с.
9. Луценко О. І. «Стилістичний аналіз тексту» як навчальна дисципліна у ВНЗ // *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: збірник наукових праць*. Рівне: РВЦ МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2013. № 2 (10). С. 86–94.
10. Фразеологічний словник української мови / уклад. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.; за ред. Л. С. Паламарчука. Вид. 2-е. Київ: Наук. думка, 1999. Кн. 1. 528 с.

Стаття надійшла 16.09.2017 року

УДК 811.161.2'344

Зоя Комарова

(Умань, Україна)

e-mail: komarova_zoya@ukr.net

ФОНОЛОГІЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ КОРЕНЕВИХ МОРФЕМ У НЕПОХІДНИХ ІМЕННИКАХ

У статті описано різноманітні типи кореневих морфем із погляду їх фонемної (фонологічної) організації в іменниках із непохідною основою. З'ясовано, що кількість фонемних структур у мові обмежена. Найбільшою актуалізацією відзначаються кореневі побудови, до складу яких входять три, чотири і п'ять фонем. Дво-, семи- та восьмифонемні структури в морфологічній системі української мови є